

мисли да пише о овом питању да да једну нову, свестранију и дубљу обраду народноослободилачког покрета у Боки Которској, не само у овом периоду него до краја рата. Напротив, за тим се и даље осјећа потреба.

На крају истичемо корисну иницијативу издавача да објави дјело које обрађује развитак народноослободилачког покрета у једном крају, али бисмо истовремено ставили приговор због ограничавања времена ауторима, што се неминовно морало одразити на квалитет рада.

Радоје Пајовић

Др МИХАЈЛО ОГРИЗОВИЋ, ПРОСВЈЕТНИ И КУЛТУРНИ РАД С ОДРАСЛИМА У ХРВАТскоЈ ЗА НОБ-е, Загреб 1960.

Културно-просвјетна активност је једна од врста многоструке дјелатности народноослободилачких одбора и друштвено-политичких организација, која је утражњавана на ослобођеној територији за цијело вријеме народноослободилачког рата и народне револуције. Та активност је, заправо, почела са почетком устанка, односно са стварањем прве ослобођене територије, даље се развијала и разгранавала, преживљавала повремене осцилације — све у вези са војничким успјесима народноослободилачког покрета у земљи. Ма колико да су објективни услови били чак и веома тешки, чињеница је да је културно-просвјетни рад на ослобођеној територији био у сталном успону.

Па ипак, наша досадашња историографија овој врсти дјелатности тако рећи уопште није поклонила пажњу. У публикацијама са тематиком ослободилачког рата и народне револуције, чак ни узгредно се није обрађивало питање културно-просвјетне дјелатности за вријеме народноослободилачког рата. Утолико је књига др Михајла Огризовића — *Просвјетни и културни рад с одраслима у Хрватској за НОБ-а* — значајнија. Она у неку руку представља пионирски потхват ове врсте. На готово 200 страна Огризовић даје преглед развоја културно-просвјетног рада и живота на ослобођеној територији Хрватске у времену од 1941—1945. године, указујући на услове и облике рада, на сталну бригу највиших органа власти и, на крају, на резултате који импресионирају.

Композицијски, књига др М. Огризовића је састављена из три дијела: од почетка народног устанка до Првог засједања Земалског антифашистичког вијећа народног ослобођења Хрватске (ЗАВНОХ) (22 стране), од Првог до Трећег засједања ЗАВНОХ-а (22—47. стр.), од Трећег засједања ЗАВНОХ-а до ослобођења (47—123). Као посебан прилог штампани су важнији документи

Извршног одбора АВНОЈ-а и ЗАВНОХ-а који употпуњују слику културно-просвјетног рада и указују на његово планско вођење и на тенденције васпитања народа у духу ослободилачке борбе. На крају књиге приложена је библиографија употријебљене литературе и архивске грађе. И по односу броја страница појединих поглавља може се закључити да се културно-просвјетни рад разгранаво и да је био у константном успону, без обзира на повремене осцилације.

Да би што боље истакао величину напора и нужност једног сталног и интензивног рада на просвјетном и културном одгоју народа, Огризовић у краћем уводу даје податке о писмености у старој Југославији, који, управо, поразно дјелују. Од 13,934.638 становника, колико је Југославија имала 1931. године, неписмених је било преко шест милиона (6,197.916). Највећи проценат неписмених у Хрватској био је у оним подручјима која су била махом насељена сељачким елементом (Лика, Кордун, Далмација). Ситуација 1940. године, годину дана прије почетка ослободилачког рата, била је готово иста: на 100 становника старијих од 10 година у Савској бановини било је 27,57% неписмених. Ако бисмо урачунали и дјецу до 10 година старости, овај проценат би био далеко неповољнији. А Савска бановина је у то вријеме била на другом мјесту у Југославији по проценту писменог становништва.

Због оваквог стања писмености, која је неопходни предуслов за културни и просвјетни одгој народа, КПЈ, као руководилац устанка и носилац револуционарних стремљења у свим гранама друштвене дјелатности, морала је посебну пажњу обратити описмењавању народа. Схватајући то главним задатком органа власти на пољу културно-просвјетне дјелатности међу народом, аутор ове књиге му с правом посвећује највећи дио простора. Аналфабетски течајеви — као најглавнији вид масовног описмењавања народа — почели су рад већ 1941. године. У почетку њихов број није био велики, као ни број њихових посјетилаца. Природно. Ослобођена територија је била мала — а они су одржавани само на слободној територији. Уз то су и конзервативна схватања била озбиљна сметња, бар у почетку. Једна од учесница тих првих аналфабетских течајева писала је: „... Сјећам се, како су у почетку бојажљиво и крадом долазиле жене на течај, јер су у селу остале навике да за жену сељанку није књига и читање, да је то срамота“ (стр. 10). Касније је и број течајева и број његових посјетилаца стално растао. Било је случајева да и жене са окупиране територије похађају аналфабетске течајеве организоване на слободној територији. У неким селима народ је био сам иницијатор оснивања и рада течајева за неписмене. Интересовање народа је, очито, порасло. У Будачкој Ријеци, на примјер, 90% аналфабета било је укључено у три течаја.

Недостатак наставног кадра није умањио повољан резултат у раду на отклањању неписмености. Крајем 1944. и почетком 1945. године — док су још вођене борбе за ослобођење земље — у Лици је, на примјер, радило 130 течајева са 1544 посјетилаца, у Банији 163 с 1151, у Славонији 158 са 3.224, у Далмацији 162 са 3657 посјетилаца итд. Укупно су тада у Хрватској радила 702 течаја са око 10.000 посјетилаца, док је за цијело вријеме трајања народноослободилачког рата било организовано 1750 течајева кроз које је прошло преко 30.000 посјетилаца. Колики је то успјех био најбоље се види и по томе што је за то исто вријеме у Павелићевој такозваној НДХ описмењено само 1639 неписмених.

Течајеви за неписмене нијесу имали само образовни циљ. Посебна пажња у њиховом програму била је посвећена политичкој изграђености и идејној усмјерености. Аутор ове публикације добро примјеђује да је њихова идејно-политичка усмјереност била одраз карактера, циљева и задатака народног просвјетивања у периоду ослободилачке борбе, „одраз чињенице да народну борбу не могу задовољити људи с основном писменошћу већ да она тражи друштвено-политички одгој, високу политичку свијест народа у борби против окупатора и његових помагача, јачање идеје братства и јединства, афирмацију оних морално-политичких принципа које је у народ уносила КПЈ“ (стр. 58).

Народне основне школе, као један од битних елемената у образовању, биле су заступљене у плану културно-просвјетног васпитања још од првих дана рата. Ако оне нијесу почеле да раде у оно вријеме и оним интензитетом као алфабетски течајеви — то је због тога што се рад школа теже прилагођавао ратним приликама него рад алфабетских течајева, што су временски дуго трајале, док се рад алфабетског течаја могао организовати тако рећи у предаху офанзиве. Тек када се слободна територија стабилизвала, школе су могле отпочети рад — а то је у Хрватској било с прољећа 1943. године. Питање наставног кадра и у овом случају представљало је веома важан проблем. Но он је рјешаван путем курсева за учитеље, вишемјесечним течајевима и др. У прољеће 1944. године у Хрватској је радило 26 учитељских течајева.

Да би се постигла неопходна заједничка идејност и политичност у васпитању омладине, на ослобођеној територији били организовани недјељни општински састанци учитеља. Средњи састанци су одржавани мјесечно. Поред тога што су ови и слични састанци послужили бољем стручном, педагошком и политичком одгоју и образовању млађег учитељског кадра, они су истовремено имали задатак да исправе крива схватања не малог броја старијих просвјетних радника који су услед интензивне непријатељске пропаганде имали каткад и неправилно гледање на НОБ. Ово због тога што су баш учитељи морали уносити у

школе нови садржај рада, развијати код ђака ослободилачки дух борбе наших народа, стварати нове односе између наставника и ђака и народа и школе.

Пада у очи да нијесу дати подаци о броју таквих школа, односно о броју њихових посјетилаца, чиме би, свакако, значај овог вида културно-просвјетног васпитања добио у важности.

Др М. Огризовић је посебну пажњу посветио настојањима највиших органа власти АВНОЈ-а и ЗАВНОХ-а да се ове врсте рада што више систематизује и плански организује. Активност Извршног одбора АВНОЈ-а и ЗАВНОХ-а на овом плану нарочито се повољно одразила у вријеме послје капитулације Италије (8. IX 1943), када се ствара знатна слободна територија. Организују се општеобразовни течајеви (дактилографски, поштански, пољопривредни, ветеринарски, судски, саобраћајни и др.) који су имали задатак да прошире знања посјетилаца у духу ослободилачке борбе, односно да њихову друштвено-политичку активност подигну на виши степен. Мрежа таквих и сличних културних институција тако рећи је прекрила слободну територију. На васпитање културних навика код народа дјелује се многоструко: преко читалачких група, предавања, народних универзитета, штампе — која је у Хрватској била веома развијена. Готово невјероватно звучи да је за вријеме рата у Хрватској излазило 258 разних листова и билтена мањих или већих, повремених или сталних, а да је број штампаних страница новинског и другог пропагандног материјала износио преко 2,000.000 (стр. 103). Домови културе у којима су биле смјештене зидне новине и гдје су одржавана разна предавања, програми културно-умјетничких екипа и позоришних група; књижаре и читаонице — све су то била мјеста гдје се окупљао народ и начин на који се дјеловало на њега у циљу културно-просвјетног одгоја.

Сав овај замашни рад био је организован ангажовањем прије свега народноослободилачких одбора као основних органа нове власти, а затим друштвено-политичких организација и војске. Др М. Огризовић не пропушта ни најмањи податак којим би употпунио своје излагање. Чини се да је, ипак, неоправдано мало указао на ангажовање народноослободилачких одбора — односно да је више презентирана активност друштвено-политичких организација. Чињеница је, пак, да су народноослободилачки одбори били главни и непосредни организатори цјелокупног, па и културног живота на ослобођеној територији.

Сматрамо да су методика наставе у школама, на течајевима и курсевима и дидактичко-педагошки принципи потенцирани више него што то захтијевају публикације овакве врсте. Можда би се могла ставити примједба и на метод излагања др М. Огризовића. Материја се не излаже ни проблемски нити хронолошки — већ се комбинује то двоје. Баш зато се теже стиче увид у неки конкретни рад на одређеној територији и у одре-

ђеном времену. Та методолошка недоследност више се испољава у првом, краћем дијелу књиге, а чини нам се да се управа баш тамо могла дивно избјећи. Надаље, нијесмо сигурни да културно-просвјетни рад у збјеговима и логорима наших исељеника у Италији и Африци, који је, узгред буди речено, био разноврстан и успјешан, треба и може да се уклопи у ову књигу. Са методске стране и овдје би се могла ставити примједба, ма колико обрада овог питања била од интереса за науку.

Све ове примједбе су маленкости у односу на позитивну вриједност књиге. Да је књига М. Огризовића ослобођена наведених мањкавости — била би један систематизован, изворно богат и научно добро постављен рад. Недостатак архивске грађе, који се примјеђује, није могао да умањи импозантност слике разгранате мреже културно-просвјетне активности народноослободилачких одбора и других друштвено-политичких организација на ослобођеној територији у Хрватској — прије свега заслугом аутора који је са много успјеха радио на овом важном питању наше новије прошлости.

Зоран Лакић

ГОДИШЊАК ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ, ГОДИНА XI, Сарајево 1961.

Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине доноси 11 запажених чланака и расправа, претежно са тематиком историјског развитка Босне и Херцеговине.

На почетку је проф. Анто Бабић, поводом XI интернационалног конгреса историјских наука, који је одржан од 21. до 28. августа 1960. године у Стокхолму, дао критички осврт на бројне реферате и дискусију који су третирали научне проблеме од интереса за свјетску историографију. Овај број објавио је реферат др Бранислава Ђурђева: „О спорном питању периодизације свјетске историје“ који је прочитан на Међународном конгресу историчара у Стокхолму. Ђурђев износи да прије успостављања сталних свјетских саобраћајних веза и образовања свјетског тржишта, стварне опште историје није било. Даље излаже своју концепцију о почецима интеграције свијета, израстању капитализма у свјетски систем и његовом прерастању у социјализам, што се збива као свјетскоисторијски процес. На основу новије архивске грађе др Хамдија Капићић написао је расправу: „Покрет за исељавање српског сељаштва из Херцеговине у Србију 1902. године“. Питање миграције становништва из Босне и Херцеговине крајем XIX и почетком XX вијека није довољно обрађивано у нашој историографији. Новим архивским подацима Капићић је разрадио друштвено-економске односе у Херцеговини